

***Wolf Hall* en *Het boek Henry* van Hilary Mantel**

Voor wie de eerste twee delen uit de romantrilogie-in-wording van Hilary Mantel nog niet heeft gelezen: *Wolf Hall* verhaalt over de politieke, religieuze en maatschappelijke slangenkuil van het zestiende-eeuwse Engeland, aan de hand van de laaggeboren Thomas Cromwell die opklimt tot de (notoire) rechterhand van koning Henry VIII. *Het boek Henry (Bring up the Bodies)* gaat over de negen maanden vanaf het moment dat Henry Jane Seymour ontmoet op het Seymour-familiegoed Wolf Hall tot en met de executie van Anne Boleyn. Cromwell orkestreert de gebeurtenissen in Engeland vanaf ongeveer 1525 tot zijn executie in 1540: de breuk met Rome, de stichting van een eigen Kerk van Engeland met Henry aan het hoofd en een groot deel van Henry's scheidingen en huwelijken. En passant moderniseert en professionaliseert hij het Engelse staatsbestel, het rechtssysteem, de infrastructuur, de landsverdediging.

Hilary Mantel had één boek willen schrijven over de opkomst en ondergang van Cromwell, maar het materiaal bleek zo allemachtig veelomvattend en bepaalde gebeurtenissen in de geschiedenis waren van zo'n scharnierend belang, dat ze zijn verhaal over drie tomen heeft moeten verdelen. Al zijn ze los van elkaar te lezen, in feite is het één boek. 'Je kunt een lezer geen boek van drieduizend bladzijden in de maag splitsen,' zei ze op een gegeven moment. 'En de executies van Thomas More en Anne zijn zo'n dieptepunt, zo bepalend ook voor de loop van TC's verhaal, hoe kun je nou van een lezer verwachten dat die vrolijk de bladzijde omslaat: hop, die is dood, volgend hoofdstuk?'

Als literair vertaler begin je met lezen, een stadium dat je je als niet-literair vertaler kunt veroorloven om over te slaan: in de rol van lezer krijg je gevoel voor de toon van een boek, het effect dat het sorteert en dat je in de vertaling terug moet krijgen. Ligt een boek je niet, dan wordt het vertalen ervan een kwestie van naar vertalerseer en -geweten doorbijten, gezien de talloze keren dat brontekst en vertaling door je handen gaan. Maar dit zijn schitterende romans, scherpzinnig en vol humor, en zeker *Bring up the Bodies* is bovendien vol vaart. Als lezer alleen zou ik ze al hebben gekozen, wat me als vertaler de voorsprong geeft van affiniteit – om het zacht te zeggen. Fascinatie is misschien meer op zijn plaats – en er is geen beter recept denkbaar voor vertalersgeluk of vertalersroes.

'*I'm not a difficult writer, or an obscure one (I hope),*' zegt Hilary Mantel¹. En dat klopt, dat is ze niet. Voor een lezer. Voor een vertaler ligt het, in positieve zin, enigszins anders. Ze is namelijk wel – ook naar eigen woorden, die ik alleen maar kan bevestigen – 'verwoed intertekstueel', met 'verwijzingen die waarschijnlijk maar door een enkeling worden opgepikt' (en haar Engels is geen doorsnee Engels, ook dat). Maar zelfs al pik je als lezer de verwijzingen niet op, het verhaal blijft overeind.

Mantel weet een vertaler dus uitstekend aan het werk te zetten; nogmaals: in positieve zin. Haar research is zo doorwrocht en haar woorden zijn zo zorgvuldig en raak gekozen dat ze me alle ruimte geeft voor iets wat mij als vertaler oneindig gelukkig maakt: onderzoek doen, je inlezen in materie en historie, en tekstuele aanwijzingen volgen die je zomaar op het spoor kunnen zetten van kennis waarover een auteur moet hebben beschikt op het moment van schrijven. Het is puur schatgraven. Niet dat je in de vertaling altijd iets kunt of mag met de schatten die je opdiept, trouwens: als de auteur een verwijzing vederlicht houdt, is het niet aan de vertaler om het gewicht ervan te veranderen. Bij Mantel ligt het veld dus open voor nieuwsgierigheid naar schijnbaar onbenullige details: een nietig voorzetsel dat anders is dan anders, waardoor je het toch maar even nagaat en prompt in een prachtige legende terechtkomt die zo wonderwel past in het verhaalweefsel dat hij er een enorme betekenislaag aan toevoegt. Of een simpel bijvoeglijk naamwoord dat in het oog springt:

Zo wordt Thomas Cromwell na een snedig sollicitatiegesprek aangenomen in de keukens van het Frescobaldi-huishouden. En omdat hij het Italiaans (nog) niet beheerst, leert hij zijn collega's het hart luchten in Putney-Engels.

He teaches them terrible oaths: By the bleeding nailholes of Christ [...]

Voor de vertaling van de vloek bestaan diverse kleurrijke mogelijkheden – bij ons Heeren kinnebakke; bij de billen, de lever en alle andere onnoemelijke delen van ons Lieve Heer in de hemel; bij ons Heeren vijf wonden; de juiste vertaling ligt voor de hand – maar mijn oog valt op 'terrible'. Hoezo 'terrible'? Sinds wanneer vergaat de wereld bij een vloek? (En is die kwalificatie misschien nog van invloed op de vertaling?) Uiteindelijk blijkt dat vloeken je in de zestiende eeuw op gruwelijke straffen kon komen staan: uitgebreide publieke martelingen met aan het einde de dood.ⁱⁱ En ineens krijgen al die humoristische scènes waarin Cromwell oneerbiedig aan de haal gaat met roomse gebruiken, een roetzwart randje: hij speelt daadwerkelijk vanaf dag één met zijn leven en houdt daar tot aan zijn dood niet mee op. *Terrible, indeed.* [...] leert hij ze de verschrikkelijkste vloeken, schrijf ik in het Nederlands, met de spijt van een literatuurwetenschapper die (nog) een leuke verhaalanalytische ontdekking stil moet houden.

Wat dan, tot besluit, deze vertalingen voor mij extra bijzonder heeft gemaakt, is de nauwe samenwerking met de auteur. Hilary zelf verwoordde het zo: *'It is possible for two minds to meet, and treat the translation as a new work. The novel then reverts to its unformed, unfinished state, as a work in progress.'*ⁱⁱⁱ Dat was voor haar een nieuwe ervaring, maar voor mij evengoed. Allereerst omdat het me nog niet eerder was overkomen dat een auteur en ik letterlijk rond de tafel gingen. Maar daarnaast omdat ik afkomstig ben uit een nogal strikte vertaaltraditie, waarin de brontekst de (heilige) maat is. De kruisbestuiving die daar aan die keukentafel plaatsvond, het gemak waarmee Hilary haar werk terugverwees naar het creatieve, kneedbare

stadium van de bedoeling ... In het begin bezag ik het met een licht afgrijzen. Tot de bewondering voor die werkwijze het overnam: de vertaling won er alleen maar bij; die werd zoveel eigener, eigener aan de auteur én aan de bedoeling van de oorspronkelijke tekst, dan wanneer een vertaler, met alleen het eigen brein ter beschikking, volgt wat er zwart-op-wit staat. Contact met de auteur, voor zover die niet dood of anderszins buiten bereik is, zou wat mij betreft standaardpraktijk moeten zijn: alles en iedereen heeft erbij te winnen, en niet in de laatste plaats de lezer.

Ine Willems
april-mei 2013

ⁱ Zie www.boekvertalers.nl: In Writers' Words, door Hilary Mantel.

ⁱⁱ *Inquisitio haereticae pravitatis Neerlandicae*: corpus van stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke inquisitie in de Nederlanden, eind negentiende eeuw verzameld door dr. Paul Frédéricq, Gents hoogleraar: vonnissen, verslag van uitvoering ervan en van de kosten die ermee gemoeid waren.

ⁱⁱⁱ Zie wederom www.boekvertalers.nl: In Writers' Words, door Hilary Mantel.